

АКЦЕНТУАЦІЯ ПРЕФІКСАЛЬНО-СУФІКСАЛЬНИХ ПРИСЛІВНИКІВ У ДРАМІ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Серед похідних утворень прислівники сучасної української літературної мови характеризуються найменш рухомим наголосом у межах словотвірної пари. Однак не можна абсолютизувати цю особливість, зокрема в діяхронічному контексті. Тому цю статтю присвячено дослідженню наголошування прислівників, утворених префіксально-суфіксальним способом від різних частин мови. Цей спосіб виявляє найбільшу кількість парадигматичних характеристик наголосу, а саме префіксальну, кореневу й суфіксальну акцентуації. Парадигматичні характеристики наголосів твірних і похідних слів визначають належність аналізованого слова до одного з шести акцентних типів, чотири з яких вказують на рухомість наголосу. Порівняння наголошення прислівників у драмі-феєрії із сучасними лексикографічними джерелами дозволяє визначити словотвірні пари, акцентні характеристики яких змінилися протягом століття. У таких випадках зроблено спробу пояснити причини відхилень із посиланням на провідних українських акцентологів.

Ключові слова: акцентний тип; акцентуація; нормативний літературний наголос; префіксально-суфіксальні прислівники; словотвірна пара.

Значний вплив на становлення й розвиток української мови взагалі й акцентної системи зокрема мали твори Лесі Українки, у яких знайшли своє відображення як регіональні, так і загальні мовні процеси. Поетичні твори письменниці становлять для сучасних мовознавців неабиякий інтерес ще й тому, що вона працювала в час (кінець XIX ст.), на який припадає інтенсивний розвиток акцентної системи української мови [8, с. 507]. Вивчення закономірностей акцентуації частин мови відбувалося на матеріалі поетичної творчості письменниці (В. Скляренко [10], В. Винницький [2], Р. Міджин [7], Т. Молодід [9] та ін.). Однак поза увагою вчених залишалася драма-феєрія «Лісова пісня», система наголошування частин мови якої потребує ретельного вивчення як один з етапів становлення акцентної літературної норми.

Отже, мета статті – описати особливості наголошення похідних прислівників на різних етапах розвитку літературного наголосу (на матеріалі драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та сучасних орфоепічних джерел).

Поставлена мета й подальше дослідження виявляють тісний зв'язок акцентології з граматиною, зокрема з морфологією, та зі словотвором. Предметом дослідження є лексико-граматичний клас, а з другого – похідні одиниці, під час аналізу яких необхідно враховувати їхню кореляцію з твірними словами.

Найповніше висвітлив акцентуацію прислівників В. Винницький у монографії «Українська акцентна система: становлення, розвиток». Задля того, щоб виявити факт збереження первісної акцентуації непохідними прислівниками або акцентуації твірних

слів похідними прислівниками, науковець подає класифікацію аналізованих слів із залученням історичних коментарів. Учений не відносить прислівники до акцентних типів подібно до іменників і прикметників, а вживає терміни «коренева», «префіксальна» і «суфіксальна» акцентуація. Мовознавець окремо розглядає непохідні й похідні прислівники. Більшість непохідних прислівників характеризуються наголошенням першим складом, однак учений указує й на зміни, що відбувалися протягом еволюції мови. Для аналізу акцентуації похідних прислівників, у першу чергу, вони були диференційовані за способом словотвору (префіксальний, префіксально-суфіксальний, суфіксальний). Префіксальні прислівники далі були аналізовані за типом акцентуації (префіксальна, коренева). Прислівники двох останніх словотвірних типів охарактеризовані відповідно до кореневої, префіксальної і суфіксальної акцентуації. В. Винницький також диференціює похідні прислівники за твірними словами (відіменникові, відприкметникові, відчислівникові тощо) й об'єднує конкретні лексеми всередині зазначених груп відповідно до граматичної форми (відмінкової, числової, прийменникової/безприйменникової), що мотивувала аналізовані прислівники [2, с. 410–469].

Досліджуючи акцентуацію прислівників, І. Огієнко класифікує їх спочатку за критерієм похідності / непохідності. У межах групи непохідних прислівників окремо описані підгрупи лексем з рухомим та нерухомим наголосом. Відіменникові та відприкметникові похідні утворення розглядаються окремо. Серед зазначених груп акцентуація прислівників описана

відповідно до відмінкової форми твірного слова. Окремо виділені прислівники, що характери-зуються енклізою внаслідок префіксального або префіксально-суфіксального словотвору [6, с. 182–186, с. 217–227].

Особливостям наголошування відіменних прислівників присвячена праця В. Гальчук «Історія акцентуації відіменникових прислівників в українській мові». Дослідниця зазначає, що акцентна система відіменникових прислівників перебуває в постійному розвитку. Більшість прислівників успадкували наголос від відповідних іменників і зберегли його до нашого часу [5, с. 13].

У синхронічному плані питанню наголошення прислівників приділено увагу в монографії І. Вихованця та К. Городенської «Теоретична морфологія української мови». Автори праці висвітлюють особливості акцентуації прислівників за критерієм збереження / зміни акцентуації твірної іменникової або прикметникової форми. При цьому прислівники також диференційовані за кількістю складів [4, с. 325–327].

Дослідження наголосу із застосуванням граматичних критеріїв вимагає ретельного аналізу такої властивості наголосу, як рухомість/нерухомість, що в контексті словотворення характеризується такими ознаками:

- системність (пов'язана із загальними закономірностями акцентуації лексем певного лексико-граматичного розряду);

- відносність (слова з нерухомим наголосом можуть переходити в тип із рухомим наголосом і навпаки, не порушуючи при цьому суттєво попередньої ознаки);

- можливість визначення тільки на основі зіставлення наголошування твірного та похідного слів [2, с. 26–27].

Значний теоретичний внесок в опис рухомого наголосу зробив А. Залізняк. В акцентологічних дослідженнях учений розробив методику характеристики реалізації наголосу і встановив ієрархію принципів опису наголосу: спочатку місце наголосу враховується з точністю до головного морфологічного компонента, а потім складаються правила, які дають можливість визначити, на яку саме морфему і на який склад падає наголос [11, с. 17–21].

Методика маркування вченого полягає в тому, що він обирає можливі акцентні маркування (умовні символи) для морфем. За кожною морфемою мови закріплюється одне з маркувань як постійна характеристика морфем. Цей процес співвідносний з розподілом мовних одиниць на класи, що не перетинаються. Далі задається єдине загальне правило, що дозволяє описати акцентуацію довільної словоформи або просодичної єдності (фонетичного слова чи одиниці більш високого рівня) на підставі акцентних маркувань усіх морфем, що входять в аналізовану одиницю. Ідеальна акцентуація збігається з дійсною. Якщо ж акцентуація не ідеальна, то виникають винятки із правила. В іншому випадку неідеальне акцентування виникає внаслідок того, що морфема отримує різні маркування залежно від оточення [11, с. 4–5].

Для сучасного етапу розвитку мови техніка маркувань обмежена характеристикою акцентної структури похідних основ. Автор зауважує: «Там, де акцентну

систему можна описати за допомогою малого інвентарю маркувань і простого загального правила, переваги такої системи опису очевидні. Якщо ж акцентна система вимагає ширшого інвентарю маркувань і складнішого загального правила, то переваги такої системи опису зменшуються». Техніка акцентних маркувань, як зазначає А. Залізняк, дає максимальний вигравш у простоті для ранніх етапів [11, с. 5].

Наше дослідження у певній мірі ілюструє це положення. Намагаючись згрупувати похідні прислівники відповідно до акцентуації у творі (кореневої, префіксальної, суфіксальної), а також намагаючись послідовно виокремити акцентні типи похідних прислівників відповідно до особливостей їхнього словотвору в межах словотвірної пари, неминуче натрапляємо на ряд винятків, що виникають у процесі еволюції мови, уніфікації системи чи аналогії.

Із урахуванням представлених теоретичних здобутків і задля досягнення поставленої мети була сформована така послідовність операцій для аналізу префіксально-суфіксальних прислівників у драмі-феєрії «Лісова пісня»: 1) групування префіксально-суфіксальних прислівників із драми-феєрії за акцентними типами, що передбачає порівняння наголошування похідного слова з драми та твірного зі «Словаря української мови» за ред. Б. Грінченка, де відображена літературна норма початку ХХ ст.; 2) порівняння словотвірної пари, побудованої на основі матеріалу драми, із сучасною словотвірною парою; 3) опис змін, що відбулися під час словотворення й (або) опис варіантних наголосів, із зазначенням причин (діалектний вплив, збереження віршового розміру і под.), якщо це можливо.

Спираючись на три різновиди акцентуації прислівників (коренева, префіксальна, суфіксальна), запропонованих В. Винницьким, у цьому дослідженні зроблено спробу класифікувати слова кожного зазначеного різновиду за акцентними типами, враховуючи парадигматичну характеристику наголосу в межах саме словотвірної пари. Відповідно до наголошених морфем твірного слова й похідного прислівника в цій роботі виділено акцентні типи (а. т.), що репрезентують закономірності збереження або перенесення наголосу під час словотворення.

До а. т. КП, що характеризується зміною кореневого наголосу твірного слова на префіксальний у похідному, належить прислівник *поночі*.

До а. т. К, зберігаючи кореневий наголос твірної форми, належать прислівники *вдома доволі, додолу, додому, звечора, зроду, зопалу, одвіку, одразу, справді; вгору, повік, навік, навколо; попідвіконню; увечері, купи, напровесні, по волі; по-наськи, востанне; надовго, надвоє*.

До а. т. ФК належать прислівники *навіки, навесні* та *помалу*, що характеризуються кореневим наголосом, що перемістився з флексії твірного слова.

До а. т. ФС належать прислівники *навесні, удвох*, суфіксальний наголос яких збігається з флексійним наголосом твірних словоформ.

До а. т. КС (кореневий наголос твірного слова замінений суфіксальним наголосом похідного) належать прислівники *восени, вночі*.

До а. т. С зі збереженням суфіксального наголосу твірного слова належать прислівники *по-будённому*, *по-тутешньому*, *здалека*.

Як видно з переліку а. т., перша літера в абрєвіатурі, що складається з двох компонентів, вказує на парадигматичну характеристику наголосу твірного слова, а друга – на парадигматичну характеристику похідного прислівника, де термін «парадигматична характеристика» означає наголошену морфему.

Нижче представлений аналіз зазначених прислівників шляхом порівняння форм, вжитих у тексті «Лісової пісні», твірних слів, сучасних відповідників і под.

Префіксальне наголошення мають похідні утворення, що не зберігають акцентування твірних слів, а мають відтягнений наголос на префіксі. Так функціонують прислівники, мотивовані іменниками, прикметниками, числівниками і дієсловами [2, с. 424].

У драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» вжито прислівник, що утворився від іменника у формі місц. одн.: *поночі* (ЛП, с. 240; Грінч. III, с. 312) ← *поночі* (Грінч. II, с. 576; УЛВН, с. 372; Погр. ОС, с. 373), що зберігає префіксальну акцентуацію й у сучасній українській літературній мові: *поночі* (УЛВН, с. 480; Погр. ОС, с. 445; Грінч. с. 445).

Отже, у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» один префіксально-суфіксальний прислівник належить до а. т. КП (*поночі*).

В українській мові найбільша кількість префіксально-суфіксальних прислівників функціонує з наголосом на корені. Вони мотивовані іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками і дієсловами. Здебільшого аналізовані утворення зберігають наголошення твірних слів [2, с. 429].

У «Лісовій пісні» вжито багато прислівників, що утворилися від іменників у род. одн. з прийменником, зберігаючи акцентуацію твірного слова: *вдома* (ЛП, с. 262) ← *дома* (Грінч. I, с. 418), *доволі* (ЛП, с. 207, 254, 258) ← *волі* (Грінч. I, с. 85; Погр. ОС, с. 122), *додолу* (ЛП, с. 252; Грінч. I, с. 409) ← *долу* (Грінч. I, с. 391; УЛВН, с. 162; Погр. ОС, с. 168), *додому* (ЛП, с. 242; Грінч. I, с. 409) ← *дому* (Грінч. I, с. 392; УЛВН, с. 163; Погр. ОС, с. 168), *звечора* (ЛП, с. 225; Грінч. II, с. 129) ← *вечора* (Грінч. I, с. 143; УЛВН, с. 70; Погр. ОС, с. 72), *зроду* (ЛП, с. 216; Грінч. II, с. 184) ← *роду* (Грінч. IV, с. 20; УЛВН, с. 555; Погр. ОС, с. 494), *зопалу* (ЛП, с. 241; Грінч. II, с. 179) ← *опалу* (Грінч. III, с. 55), *одвіку* (ЛП, с. 215) ← *віку* (Грінч. I, с. 237; УЛВН, с. 112; Погр. ОС, с. 114), *одразу* (ЛП, с. 267; *зразу* Грінч. II, с. 182) ← *разу* (Грінч. IV, с. 3; УЛВН, с. 543; Погр. ОС, с. 485).

Прислівники *вгору* (ЛП, с. 272, 292; Грінч. IV, с. 315) ← *гору* (Грінч. I, с. 309; УЛВН, с. 138; Погр. ОС, с. 143), *повік* (ЛП, с. 213, 264; Грінч. III, с. 221) ← *вік* (Грінч. I, с. 237; УЛВН, с. 112; Погр. ОС, с. 114), *навік* (ЛП, с. 221, 276) ← *вік* (Грінч. I, с. 237; УЛВН, с. 112; Погр. ОС, с. 114), *навколо* (ЛП, с. 212; Грінч. II, с. 471) ← *коло* (Грінч. II, с. 270; УЛВН, с. 283; Погр. ОС, с. 278) утворені від зн. одн. іменника без зміни наголосу.

Коренева акцентуація цих прислівників є давньою, і в українських пам'ятках та поезії XVI–XVII ст. вони здебільшого виступають саме з таким наголошуванням: *вгору* (Зін. Прип., с. 149, 157).

На ґрунті говорів відбуваються зміни в наголошуванні: у південно-східних діалектах закріплюється коренева акцентування, а в південно-західних у деяких із них відбувається зміщення наголосу в межах кореня або наголос переміщується на суфікс. Свідченням цього, як зазначає В. Винницький, є поетичне мовлення кінця XIX – початку XX ст.: *вгору* (І. Котляревський, Т. Шевченко), *вгору* (М. Шашкевич, С. Руданський), *вгору* і рідко *вгору* (І. Франко) [2, с. 430].

Від форми ор. одн. з прийменником утворене слово *попідвіконню* (ЛП, с. 245) ← *підвіконня* (УЛВН, с. 443; Погр. ОС, с. 420). Хоча таке наголошування в тексті збігається з сучасною акцентною нормою *попідвіконню* (СУМ VII, с. 202), словник за ред. Б. Грінченка фіксує інший наголос: *попідвіконню* (Грінч. III, с. 329). В. Винницький пояснює подвійну акцентуацію з погляду сучасної української мови аналізованого прислівника взаємодією південно-східних і південно-західних говорів [2, с. 431]: *попідвіконню* і *попідвіконню* (УЛВН, с. 481; Погр. ОС, с. 446). Проте усі зазначені наголошення належать до а. т. К і є рухомими тільки з фонетичного погляду.

Деякі прислівники мотивуються формами іменника в місц. одн. також зберігаючи кореневу акцентуацію твірного слова [2, с. 430]: *увечері* (ЛП, с. 261 – двічі; Грінч. IV, с. 310) ← ... *вечорі* (Грінч. I, с. 143; УЛВН, с. 70; Погр. ОС, с. 72), *вкупі* (ЛП, с. 292; Грінч. IV, с. 332) ← ... *купі* (Грінч. II, с. 325; УЛВН, с. 301; Погр. ОС, с. 300), *напровесні* (ЛП, с. 292; Грінч. III, с. 459) ← *провесна* (Грінч. III, с. 459; УЛВН, с. 517; Погр. ОС, с. 469), *по волі* (ЛП, с. 259) ← ... *волі* (Грінч. I, с. 85; Погр. ОС, с. 122), *справді* (ЛП, с. 217, 219, 220, 249, 250, 281) ← ... *правді* (Грінч. III, с. 398; УЛВН, с. 494; Погр. ОС, с. 453).

Зазначені прислівники зберегли кореневу акцентуацію і в сучасній українській літературній мові: *вдома* (УЛВН, с. 665; Погр. ОС, с. 576), *доволі* (УЛВН, с. 168; Погр. ОС, с. 172), *додолу* (УЛВН, с. 168; Погр. ОС, с. 172), *додому* (УЛВН, с. 168; Погр. ОС, с. 172), *звечора* (УЛВН, с. 235; Погр. ОС, с. 230), *зроду* (УЛВН, с. 251; Погр. ОС, с. 244), *зопалу* (УЛВН, с. 249; Погр. ОС, с. 243), *одразу* (*зразу* УЛВН, с. 250; Погр. ОС, с. 244), *вгору* (УЛВН, с. 665; Погр. ОС, с. 575), *повік* (УЛВН, с. 464; Погр. ОС, с. 434), *навік* (УЛВН, с. 345; Погр. ОС, с. 348), *навколо* (УЛВН, с. 345; Погр. ОС, с. 348), *назад* (УЛВН, с. 350; Погр. ОС, с. 353), *увечері* (УЛВН, с. 664; Погр. ОС, с. 574), *вкупі* (УЛВН, с. 668; Погр. ОС, с. 577), *напровесні* (УЛВН, с. 356; Погр. ОС, с. 358), *справді* (УЛВН, с. 623; Погр. ОС, с. 540). Прислівники *одвіку*, *по волі* не зафіксовані в сучасних лексикографічних працях.

На відміну від зазначеного трохи вище слова *навік*, прислівник, утворений від зн. мн. *навіки* (ЛП, с. 220, 221, 223, 263, 280, 290) ← *віки* (Грінч. I, с. 237; УЛВН, с. 112; Погр. ОС, с. 114) характеризується відтягненням наголосу на серединний склад і належить до а. т. ФК.

Прислівник *навесні* у досліджуваному творі трапляється з кореневою, а також із суфіксальною акцентуацією: *навесні* (ЛП, с. 206) і *навесні* (ЛП, с. 290). Нормативною є суфіксальна акцентуація, яка зберігає наголос твірного слова у місц. одн. *навесні* (Грінч. I, с. 142; УЛВН, с. 344; Погр. ОС, с. 348) ← ... *весні* (Грінч. I, с. 142; УЛВН, с. 70; Погр. ОС, с. 72). Таким

чином, форма *навесні* належить до а. т. ФС, а *навесні*, вжита, очевидно, для збереження віршового розміру, – до а. т. ФК.

Отже, 19 відіменникових утворень (*вдо́ма*, *дово́лі*, *додо́лу* і т. д.) зберігають кореневу акцентуацію твірних слів, один прислівник (*наві́ки*) характеризується відтягненим наголосом, а відтак належить до а. т. ФК, і один прислівник вжито з двоюкою акцентуацією: *навесні́* (а. т. ФС), а *навесні* (а. т. ФК).

Прислівники, утворені від прикметників за допомогою префікса *по-* від місц. відм., зберігають прикметниковий наголос [6, с. 221]. Так, в аналізованій драмі вжито прислівник *по-наськи* (ЛП, с. 216), що на момент написання твору мав відповідне твірне слово, акцентуацію якого зберігав: *наський* (Грінч. II, с. 526). Хоча твірне слово вже не належить до активної лексики сучасної мови, існують аналогічні приклади збереження акцентуації твірного слова в межах цього словотвірного типу: *по-свійськи*, *по-католицьки*, *по-звірськи*, *по-приятельськи*, *по-батьківськи*, *по-товарицьки* [2, с. 432].

У драмі-феєрії Лесі Українки прислівник *пома́лу* (ЛП, с. 242, 262, 276) також утворений від прикметника за допомогою префікса *по-* від форм дав. одн. чол.-сер. [2, с. 432]. Слово відповідає акцентній нормі часу написання твору і зберігає кореневу акцентуацію у сучасній мові (Грінч. III, с. 293; УЛВН, с. 478; Погр. ОС, с. 443). Якщо ж брати до уваги, що прислівник походить від прикметника *малий* (Грінч. II, с. 400; Погр. ОС, с. 17, 321), то його слід відносити до а. т. ФК.

Прикметниковими формами зн. одн. сер. мотивовані прислівники *востанне́* (ЛП, с. 273) ← *останній* (Грінч. III, с. 70; УЛВН, с. 401; Погр. ОС, с. 394), *надовго́* (ЛП, с. 221) ← *довгий* (Грінч. I, с. 401; УЛВН, с. 165; Погр. ОС, с. 170). Акцентуація першого у творі відповідає нормативному наголошенню початку й кінця ХХ ст.: *востанне́* (Грінч. I, с. 257; УЛВН, с. 120; Погр. ОС, с. 123).

В українських пам'ятках прислівник *надовго́* має префіксальне наголошування: *на́довго* (Зін. Прип., с. 221, 236), а в українській мові ХІХ ст. він уживається з варіантним наголосом: *на́довго* (Грінч. II, с. 484); *надовго́* (І. Франко). Л. Булаховський вважав префіксальний наголос прислівника *на́довго* вторинним, аналогічним, який виник під впливом слів із кореневими короткісними або циркумфлексовими голосними, що мали фонетично наголошений префікс [1 IV, с. 350]. У сучасній українській літературній мові прислівник *надовго́* функціонує з кореневим наголосом [2, с. 434], як і в аналізованому творі.

Аналогічною акцентуацією характеризуються поодинокі прислівники, мотивовані числівниками. Ці прислівники виступають із двоюкою акцентуацією протягом розвитку акцентної норми: рекомендованим мають (за свідченням словників) префіксальний наголос і прийнятний – кореневий: *надвоє́* і *надво́є*.

З ваганням наголосу зазначені слова відомі ще в пам'ятках і поезії ХVІ–ХVІІ ст.: *на́двоє* (Зін. Прип., с. 223), *надво́є* (Поезія ХVІ–ХVІІ, с. 107). Протягом ХІХ ст. акцентуаційна варіантність розвивалася з перевагою кореневого наголошування: *надво́є* (Грінч. II, с. 480); *надво́є* (І. Котляревський, С. Руданський, Ю. Федькович), *надво́є* і рідко *на́двоє* (І. Франко).

Хоча сучасні словники і фіксують рекомендованим префіксальний наголос, але в поетичній та усній літературній практиці трапляється кореневе наголошування: *надво́є* і рідше *на́двоє* (П. Тичина), *надво́є* (М. Рильський, В. Сосюра). Тому, як стверджує В. Винницький, рекомендованим є підстави вважати кореневе акцентування прислівника *на́двоє* і прийнятним – префіксальне [2, с. 428].

У досліджуваному творі зазначений прислівник функціонує з кореневим наголосом: *надво́є* (ЛП, с. 254) ← *дво́є* (Грінч. I, с. 363; УЛВН, с. 150; Погр. ОС, с. 155), що відповідає акцентній нормі кінця ХІХ – початку ХХ ст., проте, згідно з лексикографічними джерелами, не є широко вживаним: *на́двоє* і *надво́є* (УЛВН, с. 347; Погр. ОС, с. 351).

Отже, у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» кореневу акцентуацію твірних прикметників зберігають два прислівники (*пома́лу*, *по-наськи*, *востанне́*), які належать до а. т. К. А прислівники (*на́дво́є*, *надво́є*) у творі належать до а. т. К, але в історії розвитку акцентологічної норми траплялися форми *на́довго*, *на́двоє*, що є показником а. т. КП.

Префіксально-суфіксальні прислівники найрідше вживаються із суфіксальним акцентуванням, але зі структурного погляду вони досить різноманітні й охоплюють прислівникові утворення, мотивовані словами різних лексико-граматичних розрядів.

Прислівник *вночі́* (ЛП, с. 236) мотивований іменником у місц. одн. не зберігає наголос твірної словоформи ... *ночі́* (Грінч. II, с. 567; УЛВН, с. 372; Погр. ОС, с. 373), а отже належить до а. т. КС. У сучасній літературній мові аналізований прислівник також характеризується суфіксальною акцентуацією: *вночі́* (УЛВН, с. 670; Погр. ОС, с. 580). З ретроспективного погляду наголос прислівника відповідав акцентуації мотивувальних іменників. Тому в пам'ятках і поезії ХVІ–ХVІІ ст. він відомий переважно з кореневим наголошуванням: *вно́чи* (Зін. Прип., с. 174).

Як зазначає В. Винницький, процес переміщення наголосу на суфікс у прислівниках із колишнім кореневим акцентуванням продовжувався протягом ХІХ ст., у деяких випадках він і досі триває. У різних говорах ретракція наголосу відбувалася неоднаково. У південно-східних діалектах вирівнювання суфіксального наголошування закінчилося швидше, ніж у південно-західних. У багатьох випадках воно не уніфікується з літературним (суфіксальним) наголосом і зараз. Таке акцентуаційне розмежування прислівників підтримується різним наголосом їхніх мотивувальних іменників у діалектах. До певної міри західноукраїнська акцентуаційна традиція позначилася і на літературному наголошуванні прислівників [2, с. 440].

У творі вжито й інший прислівник, утворений від місц. одн., «заховуючи наголос іменника» (а. т. КС), за висловом І. Огієнка [6, с. 226]: *восени́* (ЛП, с. 221; Грінч. III, с. 67; УЛВН, с. 120; Погр. ОС, с. 123), але ... *осені́* (Грінч. III, с. 67; УЛВН, с. 400; Погр. ОС, с. 393).

Прислівники, мотивовані такими прикметниковими формами здебільшого зберігають акцентуацію прикметників, від яких походять [2, с. 442]. Таке наголошування було властиве вже літературній нормі

початку ХХ ст. Наприклад, від форми чол.-сер. роду у дав. відм. одн. утворилися прислівники *по-буденному* (ЛП, с. 250; Погр. ОС, с. 433) ← *буденний* (Грінч. I, с. 105) і *по-тутешньому* (ЛП, с. 220; не фікс. у сучас. джер.) ← *тутешній* (Грінч. IV, с. 298; Погр. ОС, с. 573).

У драмі також вжито відчислівниковий прислівник *удвох* (ЛП, с. 261), що походить від форми місц. одн. кількісного числівника. У таких прислівниках виступає префікс у- (в-): *удвох* [2, с. 445; 3, с. 326]. Цей прислівник належить до а. т. ФС, оскільки твірний числівник мав вимушений флексійний наголос: *двох* (Грінч. I, с. 363; УЛВН, с. 150; Погр. ОС, с. 155), а морфема *-ох* у складі прислівника кваліфікується як суфікс.

Прислівники, мотивовані прикметниками род. одн. чол.-сер. (прикметникові основи в їхньому складі найчастіше мають змінений наголос) зазвичай характеризуються кореневим наголошуванням [2, с. 432].

У тексті ж драми-феєрії прислівник *здаєка* (ЛП, с. 214) ← *далекій* (Грінч. I, с. 356; УЛВН, с. 149; Погр. ОС, с. 153) функціонує із суфіксальним наго-лосом. У пам'ятках це слово має варіантне наголошування, але наголос частіше буває на суфіксі: *здає́ка* і *здаєка*; *здає́ка* (І. Огієнко). У ХІХ ст. вже переважає кореневий наголос: *здає́ка* (Желех. I, с. 294), *зда́єка* (Грінч. II, с. 142); *здає́ка* [3, с. 91]; *зда́єка* (І. Котляревський, В. Самійленко), *зда́єка* і рідше *здає́ка* (Т. Шевченко, І. Франко), *здає́ка* (М. Шашкевич, С. Руданський, М. Старицький). Сучасні джерела наводять кореневу акцентуацію названого прислівника, а в поезії ХХ ст. широко відзначено його подвійний наголос: *здає́ка* і рідко *здаєка* (М. Рильський), *зда́єка* (В. Сосяра), *здає́ка* (М. Зеров, Б. Лепкий, Олександр Олесь).

Отже, у сучасній українській літературній мові ще не відбулася уніфікація кореневого наголосу прислівника *зда́єка* і є підстави вважати суфіксальне наголошування прийнятним (*здає́ка*).

У прислівнику *зда́єку*, який уже в пам'ятках трапляється з кореневим акцентуванням, упродовж ХІХ ст. такий наголос закріплюється (хоча ще виступає й суфіксальне наголошування), і в першій чверті

ХХ ст. він стає нормою: *А я ще зда́єку помічу...* [2, с. 435].

Отже, у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» вжито такі прислівники, що так чи інакше характеризуються суфіксальною акцентуацією:

– до а. т. КС належать два прислівники (*восені́*, *вночі́*), хоча для другого з них можливим є а. т. К (*вночі*);

– до а. т. С належать три прислівники (*по-буденному*, *по-тутешньому*, *здаєка*), але для останнього можливим є також а. т. СК (*здаєка*);

– до а. т. ФС належать прислівники *удвох* і *навесні́*, однак другий представлений також формою *навесні*.

Отже, у драмі-феєрії «Лісова пісня» поетеса вжила 33 префіксально-суфіксальні прислівники, закономірності акцентуації яких у межах словотвірної пари можна систематизувати за шістьма акцентними типами (КП, К, ФК, ФС, КС, С), які репрезентовані й у сучасній українській літературній мові. Найбільша кількість прислівників (19 прислівників із кореневим наголосом і три із суфіксальним) зберігає позицію наголосу твірного слова незалежно від лексико-граматичної характеристики останнього (іменник, прикметник або ж числівник). З урахуванням особливостей наголошування префіксально-суфіксальних прислівників на різних етапах формування акцентної норми п'ять слів можуть належати до різних акцентних типів (*навесні́* і *навесні*, *надво́го* і *надовго*, *надво́є* і *надвоє*, *вночі́* і *вночі*, *здає́ка* і *здаєка*), проте тільки пара *навесні́* і *навесні* репрезентована в аналізованому творі. Варіантність наголошення є прийнятним явищем, за твердженням учених, і зумовлене діалектним впливом або аналогією.

Поза увагою цього дослідження залишилися непохідні прислівники, а також похідні одиниці, утворені за допомогою інших способів словотворення, зокрема за допомогою префіксації та суфіксації. Аналіз акцентуації зазначених груп прислівників є важливою складовою повного вивчення наголошення частин мови у драмі-феєрії як твору, що впливав на формування літературної акцентної норми. У цьому вбачаємо матеріал для наступних розвідок.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Зін. Прип.** – Зіновійв К. Вірші. Приповісті посполиті (XVII–XVIII ст.) [Електронний ресурс] / К. Зіновійв / Підг. тексту І. П. Чепіги. – Київ : Наук. думка, 1971. – 389 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/klyment/kly.htm>. – Назва з титул. екрану.
2. **Погр. ОС** – Орфоепічний словник / Укладач М. І. Погрібний. – К. : Радянська школа, 1984. – 630 с.
3. **СУМ** – Словник української мови : Академічний тлумачний словник [в 11-ти т.] [Електронний ресурс] / Зав. редакцією М. Л. Мандрика. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
4. **Грінч.** – Словарь украинского языка [у 4-х т.] / Упоряд. Б. Грінченко ; надруков. з вид. 1907–1909 рр. фотомеханіч. способом. – К. : Видавництво АН УРСР, 1958. Т. I : А–Ж. – К., 1907. – 539 с. Т. II : З–Н. – К., 1908. – 578 с. Т. III : О–П. – К., 1909. – 511 с. Т. IV : Р–Я. – К., 1909. – 568 с.
5. **ЛП** – Українка Леся. Лісова пісня : [драма-феєрія] / Леся Українка // Зібрання творів у дванадцяти томах. – К., 1976. – Том 5 : Драматичні твори. – 342 с.
6. **УЛВН** – Українська літературна вимова і наголос : [словник-довідник] / Укладачі І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Сологуб, Г. Х. Щербатюк ; відпов. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.
7. **Поезія XVI–XVII** – Українська поезія (кінець XVI–початок XVII ст.) [Електронний ресурс] / Упорядники В. П. Колосова, В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – Київ : Наук. думка, 1992. – 431 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto.htm>. – Назва з титул. екрану.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

а. т. – акцентний тип;
 відм. – відмінок;
 дав. – давальний відмінок;
 зн. – знахідний відмінок;
 місц. – місцевий відмінок;
 мн. – множина;
 одн. – одна;
 ор. – орудний відмінок;
 род. – родовий відмінок;
 сер. – середній рід;
 чол. – чоловічий рід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Вибрані праці [в 5-и т.] / Л. А. Булаховський. – К., 1975 – 1980. – Т. I – V.
2. Винницький В. М. Українська акцентна система: становлення, розвиток / Василь Михайлович Винницький. – Львів : Більбос, 2002. – 578 с.
3. Винницький В. М. Функційне навантаження українського наголосу : [монографія] / Василь Михайлович Винницький. – Львів : ДП Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 376 с.
4. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови / Іван Романович Вихованець, Катерина Григорівна Городенська ; За ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
5. Гальчук В. Ю. Історія акцентуації відіменникових прислівників в українській мові : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Валентина Юхимівна Гальчук. – К., 1996. – 20 с.
6. Митрополит Іларіон. Український літературний наголос : [мовознавча монографія]. / Іван Огієнко. – Вінніпег, 1952. – 304 с.
7. Міджин Р. С. Акцентуація іменників у поезії Лесі Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Роман Степанович Міджин. – Львів, 2007. – 23 с.
8. Міджин Р. До історії становлення акцентуаційних норм (на матеріалі поетичного мовлення Лесі Українки) / Роман Степанович Міджин // Вісник Львівського університету. – Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 507–513.
9. Молодід Т. К. Наголос займенників та слів займенникового походження [Електронний ресурс] / Тетяна Кирилівна Молодід // Культура мови на щодень. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/>. – Назва з титул. екрану.
10. Скляренко В. Г. Слова з двома наголосами в поетичних творах Лесі Українки [Електронний ресурс] / Віталій Григорович Скляренко. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/>. – Назва з титул. екрану.
11. Зализняк А. А. От праславянской акцентуации к русской : [монография] / Андрей Анатольевич Зализняк. – М. : Наука, 1985. – 430 с.

Е. С. Шестопал,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

**АКЦЕНТУАЦИЯ ПРЕФИКСАЛЬНО-СУФФИКСАЛЬНЫХ НАРЕЧИЙ
 В ДРАМЕ-ФЕЕРИИ ЛЕСИ УКРАИНКИ «ЛЕСНАЯ ПЕСНЯ»**

Среди производных слов наречия украинского языка характеризуются наименее подвижным ударением в рамках словообразовательной пары. Но нельзя абсолютизировать эту особенность, в частности в диахроническом аспекте. Поэтому данная статья посвящена изучению акцентуации наречий, образованных префиксально-суффиксальным способом от разных частей речи. Этот способ иллюстрирует наибольшее количество парадигматических характеристик ударения: префиксальную, корневую и суффиксальную акцентуацию. Парадигматическая характеристика ударений мотивирующего и производного слов определяют акцентный тип анализируемого слова. При этом, четыре акцентных типа свидетельствуют о подвижности ударения. Сравнение фактов акцентуации наречий из драмы с наречиями из современных словарей позволяет сделать вывод о изменениях в акцентной норме. В случае вариантного или отличительного ударения совершено попытку объяснить причины несовпадений с ссылкой на ведущих украинских акцентологов.

Ключевые слова: акцентный тип; акцентуация; литературное ударение; префиксально-суффиксальные наречия; словообразовательная пара.

О. Shestopal,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

**ACCENTUATION OF PREFIX-SUFFIX ADVERBS IN LESIA UKRAYINKA'S
 'LISOVA PISNIA' ('FOREST SONG')**

Among the derivatives, Ukrainian adverbs are characterized with the least mobile stress between components of the derivational pair. But this feature could not be applied to derivational pairs of adjectives in diachrony. That is why the present paper deals with analyzing stress placement in derivative adverbs and their base, used in Lesia Ukrayinka's

'*Lisova Pisnia*' ('Forest Song'), in order to compare them with analogous modern pairs and their stresses. The aim of such comparison is to make one more step to full description of literary stress norm development. In order to achieve this goal, adverbs from drama, formed both with prefixes and suffixes were divided into groups according to the stressed morpheme (prefix, root or suffix). Then, those groups were subdivided according to the stressed morpheme of word-formational base. Thus, there appeared to be six accent-derivative types of prefix-suffix adverbs: root-prefix (after word-formation stress moves from root to prefix), root (derivative preserves stress of its base), inflectional-root (stress moves from inflection to root), inflectional-suffix, root-suffix and suffix. After it stress placement of same adverbs was analyzed with the help of dictionaries from different periods of language development. Hence, most adverbs keep the stress of its base throughout the language history, i.e. belongs to root and suffix accent types (19 and 3 out of 33 accordingly). Only few (*навесні* and *навесні*, *надовго* and *надовго*, *надвоє* and *надвоє*, *вночі* and *вночі*, *зда́лека* and *зда́лека*) changed their stress features as stated in different sources. Among them only adverb *навесні* and *навесні* represent variant stress in '*Lisova Pisnia*'.

Key words: accent type; accentuation; literary stress; prefix-suffix adverbs; derivational pair.